

STRUČNÝ KOMENTÁŘ

Výsledky šetření Životní podmínky 2010 odráží situaci domácností ČR v roce 2009 a v době zjišťování, tj. na jaře roku 2010.

Rok 2009 se nesl ve znamení dopadů světové finanční krize, která se v ČR projevila s určitým zpožděním. Přestože zhoršení ekonomické situace bylo patrné z vývoje makroekonomických ukazatelů již v roce 2008, teprve během roku 2009 nabylo významnějších rozměrů. Odrazilo se zejména na situaci domácností samostatně výdělečně činných a postupně zasáhlo i další skupiny domácností. Negativní vývoj se významně promítl na trhu práce – počet nezaměstnaných vzrostl oproti roku 2008 o téměř 187 tis. na 539 tis. ke konci roku 2009, zaměstnanost se meziročně snížila o 1,9 % a celkový objem vyplacených mezd klesl o 2 %.

V oblasti státní sociální podpory ani daňového systému nedošlo v roce 2009 k významnějším změnám. Domácnosti s nezaopatřenými dětmi mohly i v roce 2009 využitím různých slev na daních dosáhnout na tzv. daňový bonus. V takovém případě jim byla z titulu daňového zvýhodnění na děti poskytnuta určitá částka státem, takže jejich čistý příjem byl vyšší než příjem hrubý.

Změnou, která se však dotkla spíše zaměstnavatelů než domácností, byla úprava výplat nemocenského, neboť od 1. ledna 2009 za první 3 pracovní dny nemoci nenáležela žádná náhrada, od 4. do 14. dne potom poskytoval náhradu mzdy zaměstnavatel a až od 15. dne správa sociálního zabezpečení. Tato změna se ovšem do dat ze šetření Životní podmínky nepromítla, protože otázky na nemocenské dávky zahrnují i nemocenské vyplacené zaměstnavatelem.

Celkový objem sociálních příjmů byl v roce 2009 vyšší než v roce předcházejícím. Na tomto navýšení se významně podílel zejména nárůst prostředků na podporu v nezaměstnanosti, které oproti roku 2008 vzrostly zhruba na dvojnásobek, dále příspěvků na bydlení, které se podle výsledků šetření zvýšily asi o polovinu (díky vyššímu počtu žadatelů o dávku, nikoliv kvůli vyššímu počtu domácností, které by na dávku měly nárok) a zvýšení důchodů (o 6,9 %) v souvislosti s jejich valorizací.

V roce 2009 dosáhl v průměrné domácnosti úhrnný hrubý příjem na osobu 166,1 tis. Kč, což bylo jen o 2 010 Kč více než v předcházejícím roce. Tento růst byl ovšem způsoben pouze zvýšením sociálních příjmů a ostatních příjmů jako jsou příjmy z pronájmu, prodeje a z pojištění. Naopak podíl příjmů pocházejících ze zaměstnání nebo podnikání se oproti roku 2008 mírně snížil. Pokud však vezmeme v úvahu pouze osoby ekonomicky aktivní, potom celkový hrubý roční příjem zaměstnance v hlavním pracovním poměru dosáhl zhruba 261 tis. Kč (nárůst zhruba 3,6 %), zatímco příjem podnikatele poklesl o téměř 4,5 % na 299 tis. Kč. Čistý roční příjem na osobu (počítaný z celkového příjmu domácnosti) pak činil 143,1 tis. Kč a jeho meziroční přírůstek byl zhruba dvojnásobný ve srovnání s nárůstem příjmu hrubého, v důsledku posílení podílu sociálních příjmů na celkových příjmech.

Z hlediska postavení osoby v čele domácnosti měly nejvyšší čistý roční příjem v přepočtu na osobu domácnosti zaměstnanců s vyšším vzděláním – 170,4 tis. Kč za rok (meziroční růst o 3,4 %). Naopak domácnosti osob samostatně činných zaznamenaly pokles příjmů – jejich čistý roční příjem v přepočtu na osobu činil 162,4 tis. Kč, což je o 3,2 % méně než v roce 2008. Tento vývoj je odrazem ekonomické situace, kdy samostatně činní měli horší odbytky pro své výrobky či služby než v minulých letech, čímž poklesl jejich průměrný příjem, zatímco v zaměstnaneckém sektoru byli propouštěni lidé s nižšími příjmy, a tím došlo naopak k navýšení průměrného výdělku. Domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním, tj. pracující převážně v manuálních profesích, měly oproti zaměstnancům s vyšším vzděláním příjem na osobu o více než třetinu nižší – zhruba 125 tis. Kč. Jejich příjmy rostly pomaleji

než příjmy skupiny vyšších zaměstnanců a pomyslné příjmové nůžky mezi oběma skupinami se tak dále mírně pootevřely. Z domácností s nepracující osobou v čele se čisté příjmy zvýšily nejvíce domácnostem nezaměstnaných, a to o 16,4 %. Tento nárůst však nebyl způsoben růstem sociálních příjmů, ale růstem příjmů pracovních, které oproti předchozímu roku u domácností s nezaměstnanou osobou v čele vzrostly o 52 %. Tento růst byl přitom zapříčiněn výrazným zvýšením počtu nově nezaměstnaných, kteří ale po určitou část roku pracovali, případně dostali při odchodu ze zaměstnání nějaké odstupné a jejich příjmy tak byly významně vyšší než příjmy osob, které byly dlouhodobě nezaměstnané a tudíž v průběhu roku žádné pracovní příjmy neměly.

Diferenciace mezi příjmy zůstala zhruba na stejné úrovni jako v předchozím roce, nicméně decilový poměr se mírně zvýšil. Celkově naopak mírně poklesl Gini koeficient; zatímco pro zaměstnance a důchodce bez pracujících členů jeho hodnoty mírně vzrostly, variabilita příjmů u domácností samostatně činných poklesla. Tento rozdílný vývoj jen dokumentuje již zmíněnou rozdílnou situaci domácností zaměstnanců a samostatně činných.

Příjmy pod hranicí životního minima mělo v roce 2009 odhadem 136,9 tis. domácností, což je asi 3,3 % z celkového počtu domácností. Z hlediska typu převažovaly domácnosti jednotlivců a neúplné rodiny, z hlediska ekonomické aktivity to byly zejména domácnosti nezaměstnaných a důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Obrat nastal v dlouholetém trendu snižování míry ohrožení příjmovou chudobou, počítané na základě porovnání poměrného příjmu připadajícího na jednu spotřební jednotku domácnosti s příjmem stanoveným jako hranice chudoby (nejčastěji 60 % mediánu). Příjmovou chudobou bylo v ČR ohroženo celkem 936,4 tis. osob (9,0 % všech osob), tj. o 50 tis. více než před rokem. V protikladu s tímto trendem ve skupině nezaměstnaných naopak osob ohrožených chudobou ubylo cca o 6,5 %. Tento na první pohled paradoxní fakt je způsoben již výše zmíněným nárůstem počtu osob, které se během roku staly nezaměstnanými, a tedy po určitou část roku pobíraly nějaký pracovní příjem, díky kterému jejich celkový roční příjem nebyl tak nízký, aby se ocitly pod hranici chudoby.

Celková míra materiální deprivace, popisující podíl osob, které trpí určitým materiálním nedostatkem, tzn. nemohou si dovolit některé věci, služby či požitky, oproti předcházejícímu roku mírně poklesla. Ve skupině domácností žijících pod hranicí chudoby se však podíl deprivovaných naopak mírně zvýšil.

S příjmem domácností vycházely zhruba stejně jako uváděly v předchozím roce – podíl těch, které uvedly nějaké obtíže se zvýšil pouze o 1,1 %. Různou míru potíží při hospodaření s příjmy uvedlo celkem 65,4 % domácností, 340 tis. z nich (tj. 8,2 % z celku) přitom s příjmy vycházelo s velkými obtížemi.

Stejně jako v předchozích letech došlo k nárůstu počtu bytů v osobním vlastnictví a bydlení ve vlastním domě. Celkem 65,6 % bytů (včetně bydlení ve vlastním domku) bylo ve vlastnictví jejich obyvatel, což je o 2,6 % více než v roce minulém. Mírně se zvýšil podíl bytů větších než 80 m² a zároveň pokračoval dlouhodobý pozvolný trend poklesu průměrného počtu osob připadajících na jednu místnost.

Výdaje domácností na bydlení se meziročně zvýšily, v průměru o 918 Kč na osobu za rok, což je asi 4 %. Nejvyšší měsíční výdaje spojené s bydlením měly domácnosti žijící v nájemních bytech. Jejich měsíční výdaje na bydlení činily průměrně 6 761 Kč na domácnost, což je o 710 Kč více než v předchozím roce, a na bydlení tak spotřebovaly 26 % svých čistých příjmů. Oproti tomu domácnosti žijící ve vlastním domě použily na bydlení jen 13,5 % svých příjmů, domácnosti žijící v bytě v osobním vlastnictví potom 15,7 %.